

De invloed van gedragsproblemen van pleegkinderen op het opvoedgedrag van pleegmoeders

Johan Vanderfaeillie, Frank Van Hoken en Lenny Trogh

SAMENVATTING

Pleegkinderen hebben dikwijls gedragsproblemen die de gezinsbelasting beïnvloeden en kunnen leiden tot een voortijdig afgebroken plaatsing. In deze bijdrage wordt het opvoedgedrag van pleegmoeders in kaart gebracht en wordt de invloed van gedragsproblemen en opvoedingsstress op het opvoedgedrag twee jaar later onderzocht. Gegevens over gedragsproblemen, gezinsbelasting en opvoedgedrag werden verzameld van 49 pleegmoeders. Probleemgedrag heeft een directe negatieve invloed op het opvoedgedrag en resulteert in minder ondersteuning en meer negatieve controle. Probleemgedrag leidt tevens tot meer opvoedingsstress. Pleegouders moeten worden getraind met als doel ineffectief opvoedgedrag te voorkomen. Het welzijn van de pleegouders moet sterk worden bewaakt. Meer opvoedingsstress resulteert immers ook in minder effectief opvoedgedrag.

Inleiding

In 2007 werden in Vlaanderen 6.008 personen geplaatst in een pleeggezin. In 4.554 situaties (of 75,8%) betrof het minderjarigen die werden geplaatst omwille van een problematische opvoedingssituatie (POS; Federatie Pleegzorg, 2009). Van een POS is sprake wanneer de integriteit en de ontplooiingskansen van de minderjarige bedreigd worden door de opvoeding, de relationele conflicten of de omstandigheden waarin ze leven. Doel van de pleegplaatsing is het creëren van een veilige en stabiele opvoedingssituatie en een periode van harmonie met belangrijke volwassenen. Pleegouders willen pleegkinderen een thuis bieden en ze beschermen (Rodger, Cummings & Leschied, 2006). Ze trachten met hun opvoeding de vraag van het pleegkind naar specifiek opvoeden te beantwoorden en de ontwikkeling te bevorderen (Robbroeckx & Bastiaensen, 2001).

Dr. J. Vanderfaeillie is universitair docent aan de Vrije Universiteit Brussel, Faculteit Psychologie en Educatiewetenschappen, Vakgroep Klinische en Levensloopspsychologie. Contactadres: Pleinlaan 2, 1050 Brussel. E-mail: johan.vanderfaeillie@vub.ac.be.

F. Van Hoken is licentiaat psychologie en diensthoofd bij Opvang Afdeling Brabant te Brussel.

L. Trogh is licentiaat psychologie en medewerker bij Opvang Afdeling Brabant te Brussel.

Gedragsproblemen zijn een reden voor zorg. Ze kunnen resulteren in voortijdig afgebroken pleegplaatsingen ('breakdowns'; Oosterman, Schuengel, Slot, Bullens & Doreleijers, 2007). Het percentage breakdowns wordt internationaal geschat op 25-50% (Minty, 1999). De gevolgen van een breakdown zijn vaak negatief voor pleegkind, pleegouders en de pleegzorg als sector. Heel wat onderzoek focust dan ook op de invloed van de gedragsproblemen op het verloop van de plaatsing en op de gezinsbelasting van de pleegouders.

Veel pleegkinderen hebben gedragsproblemen of een psychiatrische stoornis bij aanvang van de plaatsing (Armsden, Pecora, Payne & Szatkiewicz, 2000; Clausen, Landsverk, Ganger, Chadwick & Litrownik, 1998; McMillen e.a., 2005). Hoewel de oorsprong van de gedragsproblemen of de stoornis kan worden gesitueerd in het kind (biologische en genetische factoren), de gezinssituatie (bijv. een slechte huwelijksrelatie) of de bredere omgeving (bijv. een lagere sociaal economische klasse; Groenendaal & Van Yperen, 1994), worden deze problemen meestal beschouwd als het gevolg van de pos (Holland & Gorey, 2004; Leathers, 2002). Het plaatsen van het kind in een gunstiger opvoedingssituatie zou moeten resulteren in een reductie van de gedragsproblematiek en de ontwikkeling van prosociaal gedrag. Gedragsproblemen blijven echter stabiel of nemen toe tijdens de plaatsing; van een afname is zelden sprake (Bastiaansen, 2001; Van Holen, Vanderfaillie & Trogh, 2007; Wilson, 2006). Met andere woorden, de plaatsing van een pleegkind met gedragsproblemen in een gunstiger opvoedingsomgeving resulteert niet in een daling van de gedragsproblemen.

Hoewel de diversiteit aan opvoedgedragingen in concrete opvoedingssituaties groot is, wordt opvoedgedrag vaak getypeerd met twee centrale dimensies: ondersteuning en controle (Maccoby, 1992). Voorbeelden van ondersteunend opvoedgedrag zijn bemoeiden, helpen en affectie tonen. De controledimensie verwijst naar oudergedrag gericht op het reguleren van het gedrag van het kind. Onderscheid kan worden gemaakt tussen negatieve controle (strikte regels, straffen en verbieden) en autoritatieve controle (uitleg geven waarom iets moet of niet mag, aanwijzingen geven; Groenendaal & Deković, 2000).

Onderzoek bij niet-pleegkinderen toont dat onaangepaste straffen, grillige woede-uitbarstingen en het negeren van probleemgedrag resulteert in een toename van gedragsproblemen (Patterson, DeBaryshe & Ramsey, 1989). Een positieve betrokkenheid van de ouders op het kind, gewenst gedrag positief bekrachtigen, consequent leiding geven, toezicht houden, het aanleren van regels en bevorderen van autonomie leiden juist tot een vermindering van probleemgedrag (Sanders, Markie-Dadds, Tully & Bor, 2000).

Kindgedragingen lokken ook specifiek opvoedgedrag uit (Croft e.a., 2001; Anderson, Lytton & Rommett, 1986). Naarmate kinderen meer gedragproblemen hebben, gebruiken de ouders meer negatieve controle (Stoolmiller, 2001). Opvoedgedrag beïnvloedt dus de ontwikkeling van gedragsproblemen, maar gedragsproblemen sturen ook het opvoedgedrag. De opvoedingseffecten op de ontwikkeling van reguliere kinderen zijn echter klein (O'Connor, 2002) en er worden meer aanwijzingen gevonden voor de beïnvloeding van opvoedgedrag door kindgedrag dan voor echte wederkerigheid (opvoedgedrag beïnvloedt kindgedrag en kindgedrag beïnvloedt opvoedgedrag; Huh, Tristan, Wade & Stice, 2006).

Onderzoek naar het opvoedgedrag van pleegouders en de effecten ervan op de ontwikkeling van de pleegkinderen is nauwelijks voorhanden (Linares, Montalto, Rosbruch & Li, 2006). Onderzoek toont wel dat pleegouders kunnen leren om op een positieve manier met het probleemgedrag van hun pleegkind om te gaan en dat dit resulteert in een afname van het probleemgedrag (Fisher, Gunnar, Chamberlain & Reid, 2000; Linares e.a., 2006) en/of minder breakdowns (Fisher, Burraston & Pears, 2005; Kalland & Sinkkonen, 2001). Anderzijds is in pleegzorgsituaties waar pleegouders dit niet leren probleemgedrag geassocieerd met minder toezicht houden, minder positieve bekrachtiging, meer inconsistent straffen (Fisher e.a., 2000) en met pleegouders die zich uit de opvoedrelatie terugtrekken (Dozier, Higley, Albus & Nutter, 2002). In deze pleegzorgsituaties neemt het probleemgedrag toe (Fisher e.a., 2000).

Pleegouders ervaren meer opvoedingsbelasting dan reguliere ouders (Bastiaansen, 2001). De ernst van de gedragsproblemen van niet-pleegkinderen en pleegkinderen correleert met de gezinsbelasting ervaren door respectievelijk reguliere ouders (Wels & Robbroeckx, 1996) en pleegouders (Van Holen e.a., 2007). Bij niet-pleegouders beïnvloedt meer opvoedingsstress het opvoedgedrag negatief. Het kan leiden tot inconsistent opvoeden, meer en harder straffen en een afwijzing van het kind. Het resulteert in een lagere sensitiviteit en minder ondersteuning (Groenendaal & Deković, 2000; Deković, Janssens & Van As, 2003).

Het blijft een uitdaging voor pleegzorgbegeleiders om in pleeggezinnen de ontwikkeling van een adequaat opvoedingsklimaat en een ontwikkelingsstimulerende pleegouder-pleegkindinteractie te bevorderen. Het is dan ook belangrijk na te gaan op welke manier gedragsproblemen van het pleegkind het pleegouderlijk functioneren (opvoedgedrag en welbevinden) beïnvloeden. Dergelijke inzichten kunnen mede vormgeven aan de ondersteuning van de pleeggezinnen en aan het beleid inzake indicatiestelling.

Het hier beschreven onderzoek had twee doelstellingen. In de eerste plaats wilden wij zicht krijgen op het opvoedgedrag van pleegouders. Vervolgens brachten we de gegevens over het opvoedgedrag, verzameld in 2006 (T_2), in verband met data van gedragsproblemen en gezinsbelasting die in 2004 (T_1) werden verzameld. We verwachtten dat de aanwezigheid van gedragsproblemen bij het pleegkind een negatieve samenhang zou vertonen met het opvoedgedrag - in termen van meer negatieve controle en minder ondersteuning - twee jaar later (T_2), en dat gemedieerd zou worden door de gezinsbelasting (T_1).

Methodie

Procedure en proefgroep

In 2004 werd aan alle pleegouders met een pleegkind van zes tot twaalf jaar dat minstens zes maanden in het pleeggezin verbleef ($n = 96$) door de pleegzorgbegeleider gevraagd deel te nemen aan het onderzoek. Het betrof langdurende pleegzorgplaatsingen binnen de sector bijzondere jeugdbijstand van één pleegzorgvoorziening met meerdere afdelingen verspreid over heel Vlaanderen. Er werkten 77 pleegmoeders mee (respons = 80%). Ze werden bevraagd met de Nijmeegse Vragenlijst voor de Opvoe-

dingssituatie (nvos) en de Child Behavior Checklist (CBCL). Gegevens over de non-responsgroep konden niet worden verzameld. Slechts een beperkt aantal pleegvaders werkte mee. Ze werden niet verder betrokken bij het onderzoek.

In 2006 waren twaalf plaatsingen beëindigd (8 breakdowns en 4 geplande herenigingen). Van de resterende 65 pleegmoeders participeerden er 49 aan de tweede dataverzameling en werden bevraagd met een Schaal Ouderlijk Gedrag (respons = 75%). Het betrof 37 gehuwde of samenwonende en 12 alleenstaande pleegmoeders. Van de plaatsingen waren er 37 bestandplaatsingen (in een door een voorziening geselecteerd pleeggezin dat voorafgaand aan de plaatsing geen enkele band had met het pleegkind) en 12 netwerkplaatsingen (in de familiale of sociale context van het pleegkind en/of diens gezin). De gemiddelde leeftijd van de pleegmoeders was bij aanvang van het onderzoek 48,9 jaar ($SD = 9,2$; min. = 29 en max. = 67). Wat betreft opleiding waren 11 pleegmoeders hoger opgeleid, de overige pleegmoeders waren in het bezit van een diploma van het hoger secundair onderwijs ($n = 20$), lager secundair onderwijs ($n = 12$) of basisonderwijs ($n = 4$). Van twee pleegmoeders hadden we hierover geen gegevens.

De pleegkinderen (31 meisjes en 18 jongens) waren bij aanvang van het onderzoek gemiddeld 9,3 jaar ($SD = 1,7$) en verbleven gemiddeld 4,8 jaar ($SD = 3,0$; min = 1, max = 11) in het pleeggezin. Een Comité voor Bijzondere Jeugdzorg plaatste 33 pleegkinderen en een Jeugdrechtbank plaatste er 16.

De non-responsgroep bestond uit 28 pleegmoeders: 16 weigerden mee te werken en 12 plaatsingen werden beëindigd (8 breakdowns en 4 met reguliere beëindiging). Respons- en non-responsgroep verschilden wat betreft het geslacht van het pleegkind ($\chi^2 = 4,13$; $p < .05$), plaatsende instantie (Comité voor Bijzondere Jeugdzorg versus Jeugdrechtbank) ($\chi^2 = 5,73$; $p < .05$) en emotionele en gedragsproblemen. Er was een grotere uitval van jongens, van justitieel geplaatste kinderen en van kinderen met gedragsproblemen: internaliserende problemen (Mann-Whitney $U = 441,5$; $p < .05$), externaliserende problemen (Mann-Whitney $U = 406,5$; $p < .05$) en totale problemen (Mann-Whitney $U = 375,0$; $p < .01$). Hetzelfde gold voor de gezinsbelasting: pleegmoeders uit de non-responsgroep rapporteerden op 1, significant meer gezinsbelasting (Mann-Whitney $U = 438,5$; $p < .01$) dan moeders uit de responsgroep. Respons- en non-responsgroep verschilden niet inzake leeftijd pleegmoeder (Mann-Whitney $U = 547,50$; $p = .46$), leeftijd pleegkind (Mann-Whitney $U = 626,00$; $p = .52$) en duur van de plaatsing (Mann-Whitney $U = 543,00$; $p = .13$).

Instrumenten

- *Nijmeegse Vragenlijst voor de Opvoedingssituatie (NVOS)*. De gezinsbelasting maten we met de nvos (Wels & Robbroeckx, 1996). Deze zelfrapportagevragenlijst meet de ouderlijke beleving van de opvoeding van een doelkind, met items te beantwoorden op een vijfpuntsschaal. Wij gebruikten slechts de vier schalen die door de auteurs van de nvos de kernrubrieken van gezinsbelasting worden genoemd (Aankunnen, Problemen hebben, Anders willen en Kind is belasting). De somscore van de vier schalen noemden wij de Gezinsbelastingschaal. De interne consistentie (Cronbachs α) van de Gezinsbelastingschaal is .94. De betrouwbaarheid en de validiteit van de nvos worden als voldoende beoordeeld (Evers, Van Vliet-Mulder & Groot, 2000).

- *Child Behavior Checklist/6-18 (CBCL)*. Gedragsproblemen van het pleegkind, zoals ervaren door de pleegmoeder, maten we met de CBCL/6-18 (Achenbach & Rescorla, 2001). Deze vragenlijst bestaat uit een competentiedeel en een deel dat probleemgedrag peilt. Voor dit onderzoek werd alleen het probleemgedeelte gebruikt. Het bestaat uit 118 vragen die resulteren in een Totale probleemscore, een Internaliserende en Externaliserende score, en acht Probleemschaalscores. We gebruikten slechts de Totale probleemscore, de Internaliserende en de Externaliserende score. De betrouwbaarheid en validiteit van de CBCL worden als goed beoordeeld (Evers e.a., 2000)
- *Schaal Ouderlijk Gedrag (SOG)*. Het opvoedgedrag van de pleegmoeders maten we met de SOG (Van Leeuwen & Vermulst, 2004). Deze zelfrapportagevragenlijst meet concrete ouderlijke gedragingen met 45 items. De ouders geven op een vijfpuntschaal aan hoe dikwijls ze specifiek opvoedgedrag vertonen (van bijna nooit tot bijna altijd). De items worden gegroepeerd in negen subschalen: Positief ouderlijk gedrag (problemen oplossen, betrokkenheid op het kind en sociaal belonen van gewenst gedrag; 11 items; $\alpha = .83$), Monitoring (toezicht houden op het kind; 5 items; $\alpha = .65$), Regels (het kind leren afspraken na te komen; 6 items; $\alpha = .76$), Straffen (consequenties laten volgen op ongewenst gedrag; 6 items; $\alpha = .80$), Inconsequent straffen (niet straffen na ongewenst gedrag, straffen sneller beëindigen dan afgesproken; 3 items; $\alpha = .60$), Hard straffen (fysiek straffen; 4 items; $\alpha = .62$), Negeren (nalaten ongewenst gedrag te bestraffen; 4 items; $\alpha = .61$), Materieel belonen (met geld of cadeautjes belonen; 3 items; $\alpha = .71$) en Autonomie (stimuleren van zelfstandig gedrag; 3 items; $\alpha = .58$). Drie schalen (Positief ouderlijk gedrag, Regels en Autonomie) kunnen worden gegroepeerd in de Steunscala (20 items; $\alpha = .86$). Drie andere schalen (Straffen, Hard straffen en Negeren) vormen de Negatieve controleschaal (14 items; $\alpha = .69$). Voor de subschalen (niet voor de samengestelde schalen) bestaan normen verkregen van een groep reguliere moeders. Scores kleiner dan percentiel 20 noemen we laag en scores groter dan percentiel 80 noemen we hoog. Het instrument is voldoende betrouwbaar en valide (Van Leeuwen & Vermulst, 2004).

Data-analyse

De samenhang van de gedragsproblemen met het opvoedgedrag gemedieerd door de gezinsbelasting, werd nagegaan met de procedure beschreven door Baron en Kenny (1986). Eerst werd onderzocht of de onafhankelijke variabele (probleemgedrag) samenhang met de mediërende variabele (gezinsbelasting) en de afhankelijke variabele (opvoedgedrag). Vervolgens werden twee regressieanalyses uitgevoerd. Een eerste van de onafhankelijke op de afhankelijke variabele en een tweede van de onafhankelijke en de mediërende op de afhankelijke variabele.

Wanneer in de tweede regressieanalyse de mediërende variabele significant is en de invloed van de onafhankelijke variabele kleiner is dan in de eerste analyse, is er sprake van mediatie (Baron & Kenny, 1986). Regressieanalyses impliceren het gebruik van parametrische toetsen. De data waren niet normaal verdeeld. Met een Blom-transformatie (Blom, 1958) werden de CBCL-probleemschalen, de Gezinsbelastingsschaal en de SOG-schalen (zowel de samengestelde als de enkelvoudige) genormaliseerd. Een

Blom-transformatie van de subschalen Hard straffen, Regels en Negeren resulteerde niet in een normaalverdeling. Deze schalen werden dan ook niet gebruikt in de mediatieanalyses (zie tabel 1).

Tabel 1 Overzicht van de concepten en hun operationalisering, zoals gebruikt in de mediatieanalyse.

Aard variabele	Onafhankelijke	Mediërende	Afhankelijke
Concept	Probleemgedrag	Gezinsbelasting	Opvoedgedrag
Operationalisering			
Instrument	CBCL	NVOS	SOG
Gebruikte schalen	Totale probleemscore Internaliserende score Externaliserende score	Gezinsbelasting	Autonomie Positief ouderlijk gedrag Sociale steun Straffen Negatieve controle Monitoring Materieel belonen Inconsequent straffen

Resultaten

Opvoedgedrag van pleegmoeders

Van de pleegmoeders scoorden er 46 (93.9%) gemiddeld tot hoog (percentiel 20-95) op de SOG-schaal Materieel belonen, 45 (91.8%) op Monitoring, 44 (89.8%) op Straffen, 42 (85.7%) op Positief ouderlijk gedrag, 40 (81.6%) op Autonomie en 36 (73.5%) op Regels. Een groep van 46 pleegmoeders (93.9%) scoorde laag tot gemiddeld (percentiel 5-80) op de schaal Hard straffen, van 42 (85.7%) op Negeren en van 42 (85.7%) op Inconsequent straffen. Echter, 13 pleegmoeders (26.5%) leerden weinig regels aan, 9 pleegmoeders (18.4%) stimuleerden weinig autonoom gedrag, 7 pleegmoeders (14.3%) rapporteerden een weinig positieve ouder-kindinteractie, negeerden ongewenst gedrag en straffen inconsequent. Weinig toezicht werd gehouden door 4 pleegmoeders (8.2%), 5 pleegmoeders (10.2%) lieten weinig consequenties volgen op ongewenst gedrag en 3 pleegmoeders (6.1%) straffen hard.

Mediatie

We onderzochten of opvoedgedrag op T_2 verband hield met gedragsproblemen van de pleegkinderen op T_1 en of dit gemedieerd werd door gezinsbelasting. Eerst gingen we na of de onafhankelijke variabelen (gedragsproblemen) correleerden met de mediërende variabele (gezinsbelasting) én met de afhankelijke variabelen (opvoedgedrag). De gedragsproblemen (Internaliserende, Externaliserende én Totale probleem-score) correleerden met de Gezinsbelasting. Ze correleerden tevens met de scores op de

Tabel 2 Opvoedgedrag.

sog-schalen	Aantal ouders in de percentielgroepen				
	Pc 5	Pc 5-20	Pc 20-80	Pc 80-95	Pc 95
Autonomie	2	7	22	13	5
Positief ouderlijk gedrag	1	6	23	18	1
Regels	5	8	21	15	0
Straffen	3	2	31	8	5
Hard straffen	0	37	9	3	0
Negeren	0	10	32	6	1
Monitoring	2	2	27	12	6
Materieel belonen	1	2	31	11	4
Inconsequent straffen	7	7	28	7	0

Pc = percentiel.

opvoedschalen Inconsequent straffen en Negatieve controle. De Externaliserende en de Totale probleem-score - niet de Internaliserende score - correleerden met de scores op de Steun-schaal en de Straffen-schaal. Alleen de Externaliserende score correleerde met de score op de schaal Positief ouderlijk gedrag en alleen de Internaliserende score correleerde met de Materieel belonen-score (zie tabel 3). De Gezinsbelasting-score correleerde niet met de scores op de opvoedschalen Straffen, Inconsequent straffen, Materieel belonen en de Steunschaal, waardoor niet tot mediatie kon worden besloten van gezinsbelasting tussen probleemgedrag en het genoemde opvoedgedrag. Uit tabel 3 blijkt wel een positief direct verband van de Externaliserende schaal op τ_1 met de schalen Straffen en Inconsequent straffen, en een negatief direct verband met de Steunschaal op τ_2 . Meer externaliserende probleemgedrag op τ_1 hing samen met meer straffen, meer inconsequent straffen en minder ondersteunend opvoeden op τ_2 . Internaliserend probleemgedrag op τ_1 hield ook direct verband met de schalen Materieel belonen en Inconsequent straffen op τ_2 . Internaliserend probleemgedrag op τ_1 hing samen met meer materieel belonen en meer inconsequent straffen door pleegmoeders op τ_2 .

De Internaliserende, Externaliserende en Totale probleem-scores, de Gezinsbelasting-score en de Negatieve controleschaal-score correleerden wel. De invloed van Externaliserende, Internaliserende en Totale problemen op Negatieve controle verminderte na controle voor Gezinsbelasting (zie tabel 4). In geval van Externaliserende problemen was Gezinsbelasting in de tweede regressieanalyse niet significant en was de invloed van het probleemgedrag groter dan dat van Gezinsbelasting. Er kon dus niet tot mediatie worden besloten. Externaliserend probleemgedrag had wel een directe samenhang met Negatieve controle. In het geval van internaliserend probleemgedrag kon tot mediatie worden besloten. Wanneer werd gecontroleerd voor Gezinsbelasting was de relatie van de Internaliserende problemen met Negatieve controle niet meer significant, in tegenstelling tot die met Gezinsbelasting.

Tabel 3 Pearson correlatiecoëfficiënten van opvoedgedrag met probleemgedrag en gezinsbelasting (genormaliseerde scores).

	Inter- nal	Exter- nal	GBe- last	AUT	POG	SS	STR	NC	MO- N	MB	IS
Totprob	.74**	.83**	.45**	-.21	-.28	-.29*	.39**	.44**	.02	.17	.48**
Internal		.43**	.38**	-.16	-.11	-.16	.28	.32*	-.01	.30*	.28*
External			.46**	-.25	-.39**	-.37**	.35*	.47**	-.00	.03	.49**
Gbelast				-.14	-.32*	-.22	.20	.43**	-.13	.10	.08
AUT					.43**	.66**	.17	-.07	.28	-.11	-.31*
POG						.89**	.00	-.18	.53**	.31*	-.10
SS							.20	-.16	.51**	.20	-.18
STR								.79**	-.00	-.01	.38
NC									-.07	.23	.57**
MON										.08	.01
MB											.39**

Totprob = CBCL Totale probleemscore; Internal = CBCL Internaliserende score; External = CBCL Externaliserende score; Gbelast = Gezinsbelasting; AUT = Autonomie; POG = Positief ouderlijk gedrag; SS = Sociale steun; STR = Straffen; NC = Negatieve controle; MON = Monitoring; MB = Materieel belonen; IS = Inconsequent straffen; * $p < .05$; ** $p < .01$.

Tabel 4 Regressiecoëfficiënten met als afhankelijke variabele Negatieve controle.

	β	Sig β	R^2	F	Sig F
Internaliseren	.32	< .05	.10	5.39	< .05
Internaliseren (gecorrigeerd voor GBelasting)	.18	.20			
Gezinsbelasting (gecorrigeerd voor internal)	.36	< .05	.21	6.32	< .01
Externaliseren	.47	< .005	.22	13.54	< .005
Externaliseren (gecorrigeerd voor Gbelasting)	.35	< .05			
Gezinsbelasting (gecorrigeerd voor external)	.27	.06	.28	9.02	< .001
Totale problemen	.44	< .005	.19	11.20	< .005
Totale problemen (gecorrigeerd voor GBelasting)	.31	< .05			
Gezinsbelasting (gecorrigeerd voor Totprob)	.29	< .05	.26	8.11	< .005

De Externaliserende, Gezinsbelasting- en Positief ouderlijk gedragschaalscore correleerden. Na controle voor Gezinsbelasting voorspelden Externaliserende problemen significant Positief ouderlijk gedrag. Gezinsbelasting voorspelde Positief ouderlijk gedrag niet. Er kon dus niet tot mediatie worden besloten. Externaliserend probleemgedrag had een negatieve directe invloed op positief ouderlijk gedrag.

Tabel 5 Regressiecoëfficiënten met als afhankelijke variabele Positief ouderlijk gedrag.

	β	Sig β	R^2	F	Sig F
Externaliseren	-.39	< .01	.15	8.48	< .01
Externaliseren (gecorrigeerd voor Gbelasting)	-.31	< .05			
Gezinsbelasting (gecorrigeerd voor external)	-.17	.26	.18	4.93	< .05

Discussie

Pleegzorg is hulpverlening waarbij pleegouders met de opvoeding proberen te voldoen aan de behoefte aan specifiek opvoeden van hun pleegkinderen. Het opvoedgedrag van pleegouders is echter tot op heden nauwelijks onderzocht. In deze bijdrage brachten we het opvoedgedrag van pleegmoeders in kaart. Bovendien brachten we gedragsproblemen van pleegkinderen en de gezinsbelasting ervaren door de pleegmoeders longitudinaal in verband met dat opvoedgedrag. In vergelijking met een normgroep niet-pleegouders rapporteerden de meeste pleegmoeders de autonomie van de kinderen gemiddeld tot veel te stimuleren, gemiddeld tot veel positief betrokken te zijn op het kind, er probleemoplossend mee om te gaan en het regels aan te leren. Ze hielden gemiddeld tot veel toezicht op vrienden en activiteiten, gebruikten gemiddeld tot veel materiële beloningen en lieten gemiddeld tot veel consequenties volgen op ongewenst gedrag. Ze rapporteerden tevens weinig tot gemiddeld hard te straffen, inconsequent te straffen of ongewenst gedrag te negeren.

Hierbij moet echter worden opgemerkt dat een niet onbelangrijke groep pleegmoeders (10-25%) minder dan gemiddeld positief betrokken was op het pleegkind, minder regels aanleerde, minder disciplineerde, meer inconsequent strafte en vaker ongewenst gedrag negeerde. Kortom, deze laatste groep vertoonde in vergelijking met een normgroep niet-pleegouders meer dan gemiddeld opvoedgedrag dat geassocieerd is met probleemgedrag. Daarbij kan de vraag worden gesteld of de vele gemiddelde scores wijzen op specifiek opvoeden. Veel pleegkinderen hebben gedragsproblemen bij aanvang van de plaatsing. Het specifieke opvoeden als antwoord op de vraag naar opvoeden die het pleegkind stelt met zijn probleemgedrag impliceert een bijzondere accentuering van de opvoeding (Kok, 1997). Zou een dergelijke accentuering niet gepaard moeten gaan met hogere scores op bijvoorbeeld de schaal Positief ouderlijk gedrag en lagere scores op bijvoorbeeld de schaal Inconsequent straffen? Vermoedelijk leidt een aanhoudende confrontatie met probleemgedrag bij een deel van de pleeg-

moeders - zoals bij niet-pleegmoeders - tot een vermindering van positief ouderlijk gedrag en een toename van de autoritaire controle (zie Stoolmiller, 2001). Zelfs bij beroepsopvoeders in residentiële instellingen zorgt probleemgedrag van jeugdigen en hun gebrek aan responsiviteit ten aanzien van de opvoeder voor heel wat stress (Harder, Knorth & Zandberg, 2006).

Deze laatste veronderstelling brengt ons op de tweede onderzoeksvraag. Nagegaan is of gedragproblemen van pleegkinderen, al dan niet gemedieerd door gezinsbelasting, verband hield met het opvoedgedrag van de pleegmoeders. In overeenstemming met onderzoek bij pleegmoeders (zie o.a. Van Holen e.a., 2007) en niet-pleegmoeders (zie o.a. Wels & Robbroeckx, 1996) hebben gedrags- en emotionele problemen een belangrijke invloed op de door (pleeg)ouders ervaren gezinsbelasting. Probleemgedrag heeft tegelijkertijd een gedifferentieerde invloed op opvoedgedrag. Het heeft geen invloed op de mate waarin pleegouders zelfstandig gedrag van de pleegkinderen aanmoedigen en de mate waarin ze toezicht houden op het gedrag van het pleegkind. Externaliserend probleemgedrag heeft wel een negatieve directe invloed op steunend opvoedgedrag en de positieve betrokkenheid van de pleegouder op het pleegkind in het bijzonder. Externaliserend probleemgedrag heeft ook een positieve directe invloed op Negatieve controle en de mate waarin pleegmoeders straffen en inconsequent straffen. Bovendien wordt externaliserend probleemgedrag niet gemedieerd door gezinsbelasting maar heeft het een directe invloed op het opvoedgedrag. Conform onderzoek bij pleegkinderen en niet-pleegkinderen resulteert externaliserend probleemgedrag in minder steunend opvoedgedrag en in meer negatieve controle.

De resultaten suggereren dat pleegmoeders het externaliserend probleemgedrag van hun pleegkinderen vooral wilden controleren. Tegelijkertijd slaagden ze er niet in een positieve (opvoed)relatie met het pleegkind op te bouwen of te bestendigen. Een dergelijk patroon werd ook aangetroffen bij groepsopvoeders. Wanneer ze geconfronteerd werden met probleemgedrag, trachtten ze het gedrag vooral in te perken en te corrigeren. Moeilijke jongeren kregen dan ook in vergelijking met makkelijkere jongeren minder positieve aandacht en aanmoedigingen (Harder e.a., 2006).

De sterke associatie van het externaliserende probleemgedrag met de schaal Inconsequent straffen zou kunnen wijzen op opvoedingsverlegenheid bij de pleegmoeders als gevolg van het probleemgedrag. Probleemgedrag kon aanleiding geven tot meer (impulsieve) straffen, waarvan de pleegmoeders later spijt hadden. Internaliserend probleemgedrag had tevens een (directe) invloed op het opvoedgedrag. Pleegmoeders beantwoordden internaliserend probleemgedrag met meer materiële beloningen maar ook met meer inconsequent straffen. Ze leken in geval van internaliserend probleemgedrag gewenst gedrag zoveel mogelijk materieel te belonen. Daarnaast maakte internaliserend probleemgedrag pleegmoeders onzeker. Dit kan blijken uit de correlatie van het internaliserend probleemgedrag met inconsequent strafgedrag. Een verklaring hiervoor kan zijn dat Vlaamse pleegouders nauwelijks worden voorbereid op omgaan met internaliserend probleemgedrag (Van Holen e.a., 2007). Internaliserend probleemgedrag resulteerde - gemedieerd door gezinsbelasting - in meer negatieve controle. Het lijkt erop dat opvoedingsverlegenheid pleegmoeders aanzette tot het inperken en corrigeren van het (internaliserende) probleemgedrag.

Dit onderzoek heeft belangrijke implicaties voor de praktijk. Ondersteuning van

pleegouders - met als doel vermindering van de gezinsbelasting - is onvoldoende om niet-effectief opvoedgedrag te voorkomen. Probleemgedrag is immers direct gerelateerd aan het opvoedgedrag. Onze gegevens lijken een preventieve en (pro)actieve aanpak te bepleiten. Enerzijds moet worden voorkomen dat pleegkinderen met (te) veel (externaliserend) probleemgedrag in een pleeggezin worden geplaatst. Dit impliceert de bepaling van een bovengrens van nog te hanteren probleemgedrag.

Hiertoe werd reeds een poging ondernomen. Plaatsingen van pleegkinderen met meer dan zes probleemgedragingen per dag gemeten met de Parent Daily Report Checklist hebben een grotere kans negatief en voortijdig te eindigen binnen een jaar, vergeleken met plaatsingen van kinderen met minder probleemgedrag (Chamberlain e.a., 2006). Anderzijds lijkt een specifieke training/ondersteuning voor pleegouders noodzakelijk, om probleemgedrag efficiënt aan te pakken en niet-effectief opvoedgedrag te voorkomen. Een voorbeeld kan gevonden worden in het Multidimensional Treatment Foster Care Model. Dit programma bestaat uit een wekelijkse training van pleegouders in de sociaal-interactionele opvoedingsprincipes en wekelijkse telefoongesprekken, en resulteert in een daling van probleemgedrag (Chamberlain, 2003).

Tegelijkertijd moeten pleegmoeders vooral bij pleegkinderen met internaliserend probleemgedrag voldoende worden ondersteund. Internaliserend probleemgedrag heeft immers via de gezinsbelasting een indirecte invloed op het opvoedgedrag. Een daling van de gezinsbelasting als gevolg van de ondersteuning zou kunnen leiden tot een vermindering van de negatieve controle.

Dit onderzoek heeft een aantal beperkingen. De longitudinale opzet ging gepaard met een grote uitval van deelnemers en resulteerde uiteindelijk in een kleine onderzoeksgroep. De onderzoeksperiode van twee jaar was veeleer kort. Het volgen van de pleegkinderen gedurende een langere periode en een bevraging van de betrokkenen uit de afgesloten en voortijdig afgebroken plaatsingen, geeft wellicht een vollediger beeld van de ontwikkeling van gedragsproblemen en gezinsbelasting in pleegzorg. Alle informatie werd verkregen via vragenlijsten, afgenomen bij de pleegmoeder. Het gebruik van dezelfde informatiebron en dezelfde methode kon de resultaten kleuren en heeft de grootte van de samenhang tussen de constructen wellicht kunstmatig verhoogd. De pleegmoeders zijn gerekruteerd binnen en worden begeleid door dezelfde pleegzorgvoorziening. De selectie- en begeleidingsmethodiek van deze dienst bemoeilijkt het generaliseren van de resultaten. Potentieel beïnvloedende factoren, zoals het verschil tussen netwerk- en bestandgezinnen, zijn niet onderzocht. Hoewel samenhangen over de tijd zijn nagaan, is het niet zeker dat hier van 'invloed' (een aangetoond oorzakelijk verband) kan worden gesproken. Ten slotte zijn slechts langdurende plaatsingen onderzocht. Verschillen in perspectief tussen kort en lang durende plaatsingen kunnen invloed hebben op het opvoedgedrag en de beleving van het probleemgedrag door de pleegmoeders.

Tot besluit

Gedragsproblemen van pleegkinderen zijn reden tot zorg. Ze kunnen leiden tot voortijdig afgebroken plaatsingen en beïnvloeden het welzijn en functioneren van

pleegmoeders. Probleemgedrag heeft een direct negatief verband met opvoedgedrag en resulteert in minder ondersteuning en meer negatieve controle. Het resulteert tevens in meer opvoedingsstress. Pleegzorg kan dan ook wellicht beter voorbehouden blijven aan kinderen met weinig probleemgedrag. Tegelijkertijd moeten pleegouders worden getraind om ineffectief opvoedgedrag te voorkomen. Ook het welzijn van de pleegmoeders moet sterk worden bewaakt. Meer opvoedingsstress resulteert immers ook in meer ineffectief opvoedgedrag.

Literatuur

- Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2001). *Manual for the Aseba School-age forms and Profiles: Child behavior checklist for ages 6-18*. Burlington: ASEBA.
- Anderson, K., Lytton, H., & Rommet, D. (1986). Mother's interaction with normal and conduct-disordered boys: Who affects whom? *Developmental Psychology*, 22, 604-609.
- Armsden, G., Pecora, P., Payne, V., & Szatkiewicz, J. (2000). Children placed in long-term foster care: An intake profile using the child behavior checklist/4-18. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 8, 49-64.
- Baron, R. M., & Kenny, D. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Bastiaansen, P. (2001). *Belaste pleegouders en verscheurde pleegkinderen?* (Proefschrift.) Nijmegen: Instituut voor Orthopedagogiek.
- Blom, G. (1958). *Statistical estimates and transformed beta variables*. New York: Wiley.
- Chamberlain, P. (2003). The Oregon Multidimensional Treatment Foster Care Model: Features, outcomes, and progress in dissemination. *Cognitive and Behavioral Practice*, 10, 303-312.
- Chamberlain, P., Price, J., Reid, J., Landsverk, J., Fisher, P., & Stoolmiller, M. (2006). Who disrupts from placement in foster and kinship care? *Child Abuse and Neglect*, 30, 409-424.
- Clausen, J., Landsverk, J., Ganger, W., Chadwick, D., & Litrownik, A. (1998). Mental health problems of children in foster care. *Journal of Child and Family Services*, 7, 283-296.
- Croft, C., O'Connor, T., Keaveney, L., Groothues, C., Rutter, M., & the English and Romanian adoption study team (2001). Longitudinal change in parenting associated with developmental delay and catch-up. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 42, 649-659.
- Deković, M., Janssens, J., & Van As, N. (2003). Family predictors of antisocial behavior in adolescence. *Family Process*, 42, 223-235.
- Dozier, M., Higley, E., Albus, K., & Nutter, A. (2002). Intervening with foster infants' caregivers: Targeting three critical needs. *Infant Mental Health Journal*, 23, 541-554.
- Evers, A., Van Vliet-Mulder, J., & Groot, C. (2000). *Documentatie van tests en testresearch in Nederland, dl. 1*. Testbeschrijvingen. Assen: Van Gorcum.
- Federatie Pleegzorg (2009). De pleegzorgregistratie 2007. Internet: www.pleegzorg-vlaanderen.be (13 maart 2009).
- Fisher, P., Burraston, B., & Pears, K. (2005). The Early Intervention Foster Care Program: Permanent placement outcomes from a randomized trial. *Child Maltreatment*, 10, 61-71.
- Fisher, P., Gunnar, M., Chamberlain, P., & Reid, J. (2000). Preventive intervention for maltreated preschool

- children: impact on children's behavior, neuroendocrine activity, and foster parent functioning. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39, 1356-1364.
- Groenendaal, H., & Deković, M. (2000). Risicofactoren voor kwaliteit van de opvoeding. *Pedagogiek*, 1, 3-22.
- Groenendaal, J. H. A., & Van Yperen, T. (1994). Beschermende en bedreigende factoren. In J. Rispen, P. P. Goudena, & J. J. M. Groenendaal (red.), *Preventie van psychosociale problemen bij kinderen en jeugdigen* (pp. 90-117). Houten/Zaventem: Bohn Stafleu van Loghum.
- Harder, A., Knorth, E., & Zandberg, T. (2006). *Residentiële jeugdzorg in beeld. Een overzichtsstudie naar de doelgroep, werkwijzen en uitkomsten*. Amsterdam: SWP.
- Holland, P., & Gorey, K. (2004). Historical, developmental, and behavioral factors associated with foster care challenges. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 21, 117-135.
- Huh, D., Tristan, J., Wade, E., & Stice, E. (2006). Does problem behavior elicit poor parenting? A prospective study of adolescent girls. *Journal of Adolescent Research*, 21, 185-204.
- Kalland, M., & Sinkkonen, J. (2001). Finnish children in foster care: evaluating the breakdown of long-term placements. *Child Welfare*, 80, 513-527.
- Kok, J. F. W. (1997). *Specifiek opvoeden. Orthopedagogische theorie en praktijk*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Leathers, S. (2002). Foster children's behavioral disturbance and detachment from caregivers and community institutions. *Children and Youth Services Review*, 24, 239-268.
- Linares, L., Montalto, D., Rosbruch, N., & Li, M. (2006). Discipline practices among biological and foster parents. *Child Maltreatment*, 11, 157-167.
- Maccoby, E. (1992). The role of parents in the socialisation of children: a historical overview. *Developmental Psychology*, 28, 1006-1017.
- McMillen, J., Zima, B., Scott, L., Auslander, W., Munson, M., Ollie, M., & Spitznagel, E. (2005). Prevalence of psychiatric disorders among older youths in the foster care system. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 44, 88-95.
- Minty, B. (1999). Annotation: Outcomes in long-term foster family care. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 40, 991-999.
- O'Connor, T. (2002). Annotation: The 'effects' of parenting reconsidered: findings, challenges, and applications. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43, 555-572.
- Oosterman, M., Schuengel, C., Slot, W., Bullens, R., & Doreleijers, T. (2007). Disruptions in foster care: A review and meta-analysis. *Children and Youth Services Review*, 29, 53-76.
- Patterson, G., DeBaryshe, B., & Ramsey, E. (1989). A developmental perspective on antisocial behavior. *American Psychologist*, 44, 329-335.
- Robbroeckx, L., & Bastiaensen, P. (2001). *Feit en f(r)ictie in de pleegzorg*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu van Loghum.
- Rodger, S., Cummings, A., & Leschied, A. (2006). Who is caring for our most vulnerable children? The motivation to foster in child welfare. *Child Abuse and Neglect*, 30, 1129-1142.
- Sanders, M. R., Markie-Dadds, C., Tully, L., & Bor, W. (2000). The triple p-positive parenting program: A comparison of enhanced, standard, and self-directed behavioral family interventions or parents of children with early onset conduct problems. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68, 624-640.
- Stoolmiller, M. (2001). Synergistic interaction of child manageability problems and parent-discipline tactics in predicting future growth in externalising behavior for boys. *Developmental Psychology*, 37, 814-825.
- Van Holen, F., Vanderfaillie, J., & Trogh, L. (2007). Longitudinaal onderzoek naar gezinsbelasting en gedrags- en emotionele problemen in pleegzorg. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 46, 233-242.
- Van Leeuwen, K., & Vermulst, A. (2004). Some psychometric properties of the Ghent Parental Behavior Scale. *European Journal of Psychological Assessment*, 20, 283-298.

Wels, P., & Robbroeckx, L. (1996). *Nijmeegse Vragenlijst voor de Opvoedingssituatie. Handleiding*. Lisse: Swets & Zeitlinger.

Wilson, K. (2006). Can foster carers help children resolve their emotional and behavioural difficulties? *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 11, 495-511.

Beoordelaars 2008

Van de in 2008 bij *Kind en Adolescent* binnengekomen artikelen zijn er enkele door externe redacteuren beoordeeld. De redactie bedankt drs. Denise H. M. Bodden, dr. William W. Hale III, drs. Sanne M. Hogendoorn, dr. Peter Prinzie en dr. Anneke J. G. Vinke voor hun bijdrage aan het beoordelingsproces.